

Danmarks Jordbrug 1850—1905.

Statens statistiske Bureau har med ovenstaaende Overskrift udgivet et Hefte*), der danner Fortsættelsen af den Række statistiske Opgørelser, der i Tidens Løb ere foretagne angaaende Fordelingen af Danmarks Jordbrug efter Størrelsen af deres Hartkornstilliggende og Besiddelsesforhold. Heftet danner tillige Afslutningen af disse Opgørelser, thi efter at Loven om Ejendomsskyld af 15. Maj 1903 har indført et nyt Grundlag for Beskatningen af Landets faste Ejendomme, vil Hartkornsstatistikken blive afløst af Opgørelser, der hvile paa dette ny Grundlag. Bureauet har derfor anset det for hensigtsmæssigt til denne afsluttende Redegørelse at knytte en Fremstilling af Ejendomsfordelingen i hele det Tidsrum, i hvilket Matrikelen af 1844 har været i Brug. Da Tællingerne 1850 og 1860 omfatte Landet i den Udstrækning, det havde før 1864, medens de senere Tællinger selvfølgelig kun omfatte Landomraadet i den Udstrækning, det fik ved den i Henhold til Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 stedfundne Grænseregulering, har Bureauet for at muliggøre en nøjagtig Sammenligning reduceret Tallene, saaledes at de kun omfatte det Landomraade, som gennem hele Tidsrummet har hørt til Danmark.

Antallet af Gaarde og Huse — d. v. s. Ejendomme paa over og under 1 Td. Hartk. — var i Landdistrikterne:

*) Statistiske Meddelelser. IV. R., 24. B., 2. H.
Tidsskrift f. Landøkonomi. 1908.

	1850		1905	
	Antal	Tdr. Hartk.	Antal	Tdr. Hartk.
Gaarde	68,750	338,910	75,538	325,150
Huse*).....	108,443	27,980	207,943	42,407
Andre Lodder**)	—	4,794	—	3,601

I disse 55 Aar har Tilvæksten i Antallet af Ejendomme altsaa været ca. 106,000, men denne Tilvækst fordeles sig højst forskelligt paa de 2 Ejendomsgrupper, idet Antallet af Gaarde kun er vokset med 6788, medens Husenes Tal er tiltaget med ca. 100,000 (eller med 92 pCt.). Hvad Hartkornet angaar, have Gaardene mistet 13,760 Tdr., medens Husene have vundet i alt 14,427 Tdr. eller ca. 52 pCt. af det Hartkornsbeløb, der ved Periodens Begyndelse hørte under dem.

Der er saaledes inden for Landdistrikternes Hartkorn foregaaet en Forskydning i Retning af Smalbrug i det sidste halvhundrede Aar. For at faa et nærmere Indblik i den stedfundne Forskydning vil det imidlertid være nødvendigt at dele Bedrifterne i snævrere afgrænsede Størrelsesgrupper.

Hvad da først de større Ejendomme paa 12 Tdr. Hartkorn og derover angaar, viser følgende Tabel den blandt disse stedfundne Forskydning:

1850		1885		1895		1905	
Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.
1800	52,263	1968	55,377	2042	56,938	2033	57,146

Disse Ejendomme ere altsaa gaaede frem baade i Antal og i Hartkorn — henholdsvis med ca. 13 og 10 pCt. —, og dette Bevægelsens Hovedtræk har været fælles for Øerne og Jylland. Deles Ejendommene i to Undergrupper, nemlig paa 12—20 Tdr. Hartk. og paa 20 Tdr. og derover, viser det sig, at Fremgangen vel findes i begge Grupper, men dog er betydeligst for de største Ejendomme, idet $\frac{2}{3}$ af den samlede Fremgang i Hartkornet er kom-

*) Heri medregnet »Huse uden Hartkorn«.

**) »Andre Lodder« omfatte saadanne skyldsatte Lodder (Skov-, Mose-, Hedelodder o. s. v.), som ikke henhøre til et særskilt Jordbrug.

met disse til Gode, medens kun den ene Tredjedel er gaaet til Ejendomsgruppen paa 12—20 Tdr. Hartkorn.

En nærmere Betragtning af Forholdene fra Tælling til Tælling viser ikke uinteressante Forskelligheder i den her skitserede Hovedbevægelse. I Tiaaret 1850—60 aftog de større Ejendommers Hartkornstilliggende med ca. 900 Tdr. Hartk. I den følgende Periode, 1860—73, voksede Hartkornet med 1272 Tdr. og i Perioden 1873—85 endog med op mod 3000 Tdr. I Tiaaret 1885—95 var Tilvæksten mindre, men udgjorde dog endnu ca. 1500 Tdr. Hartk., hvorimod den i Tiaaret 1895—1905 kun har været ca. 200 Tdr. Denne sidste Tilvækst er udelukkende kommet Øerne til Gode, i Jylland er derimod i det sidste Tiaar de store Ejendommers Antal aftaget med 36, og deres Hartkorn er gaaet ned med ca. 500 Tdr.

Den Retning, Bevægelsen saaledes har haft inden for Landets Herre- og Proprietærgaarde, staar sikkert i Forbindelse med Loven af 19. Februar 1861 (jvnfr. Loven af 9. Marts 1872), der i sin § 2 tillader den Godsejer, der afhænder fæstepligtige Ejendomme under Godset til Fæsteren eller et af hans Børn, Svigerbørn, Stifbørn eller Plejebørn, Ret til af det øvrige Gods at indtage saa meget Hartkorn, som svarer til $\frac{1}{9}$ af det bortsolgte Hartkorn. Den indtagne Jord maa drives under Hovedgaarden eller under anden fri Jord, ligesom den kan anvendes til Oprettelse af ny selvstændige Ejendomme.

Det Fæstegods, der er anerkendt som solgt i Overensstemmelse af L. af 19. Febr. 1861, § 2, andrager i alt 8906 Bøndergaarde med 47,600 Tdr. Hartkorn. Det Hartkornsbeløb, der altsaa er erhvervet til fri Raadighed, udgør ca. 5300 Tdr. — hvad der noget nær er lig den Tilgang, der i den Tid, Loven har virket, har fundet Sted i de store Ejendommers Hartkorn.

Efterhaanden som Fæstegodset er bleven bortsolgt, er Virkningen af Loven af 1861 selvfølgelig bleven mindre, og ved Overgangen til det 20. Aarhundrede synes vi at staa over for en Bevægelse, der vil blive modsat den i

de sidste 35 Aar herskende. Omslaget har vel nærmest været fremkaldt ved Konjunkturerne — bl. a. ved de store Gaardes forøgede Udgifter til Arbejds løn og Skatter — men ogsaa de ny Lovgivningsbestemmelser ville sikkert fremtidig gøre deres Indflydelse gældende, saaledes Lov om Jords Udstykning og Sammenlægning af 6. April 1906 og Loven af samme Dato om Udlaan af Statslaanefonden til Udstykning af større Ejendomme. Disse ere imidlertid saa faa i Antal og have utvivlsomt stadig deres Mission at udføre i vort Landbrug, saa det maa haabes, at deres Antal og Tilliggende vil kunne opretholdes.

Hvad dernæst angaar **Bøndergaardene**, d. v. s. Ejendomme med et Tilliggende fra 1 til 12 Tdr. Hartkorn, viser følgende Tal den Forskydning, der har fundet Sted blandt dem:

	1850		1895		1905	
	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.
Hartkorn:						
med 8—12 Tdr. . . .	4.706	43.698	3.811	35.868	3.712	35.027
— 4— 8 — . . .	28.680	165.179	23.786	135.810	23.155	131.079
— 2— 4 — . . .	19.020	56.538	23.250	67.307	23.968	69.327
— 1— 2 — . . .	14.544	21.232	21.202	30.478	22.670	32.571
Tilsammen	66.950	286.647	72.049	269.463	73.505	268.004

Denne Klasse Gaarde danner Tyngdepunktet i Danmarks Jordbrug, dens Hartkornstilliggende omfatter jo henved $\frac{3}{4}$ (ca. 72 pCt.) af Landdistrikternes samlede Hartkorn.

Betragte vi Bøndergaardene under ét, som en samlet Gruppe, viser Tabellen, at deres Antal i de forløbne 55 Aar er vokset med 6555 Gaarde, medens der i Tilliggendet har fundet en Afgang Sted paa 18,643 Tdr. Hartk. I 1850 var en Bondegaards gennemsnitlige Størrelse 4,28 Tdr. Hartk., i 1905 3,65. Denne Bevægelse for hele Landet genfinder man saa vel for Øerne som for Jylland. Er Bondebedriftens Gennemsnitsstørrelse saaledes end formindsket, tør man sikkert gaa ud fra, at dens Udbytte ikke er det, thi Stigningen i Dyrkningens Intensitet har utvivlsomt medført, at Udbyttet af $3\frac{2}{3}$ Td. Hartk. nu er

betydelig større end af $4\frac{1}{3}$ Td. for halvhundrede Aar siden.

Tager man ikke Bøndergaardene under ét, men deler dem i 2 Grupper, de større Gaarde paa over og de mindre Gaarde paa under 4 Tdr. Hartkorn, viser det sig, at Bevægelsen inden for disse 2 Grupper er helt forskellig. De større Bøndergaarde ere i de sidste halvhundrede Aar aftagne saa vel i Tal — med godt 6500 — som i Tilliggende — med henimod 43,000 Tdr. Hartkorn, og dette gælder baade Halvøen og Øerne. Omvendt er det gaaet med de mindre Bøndergaarde, idet der her er en betydelig Tilvækst baade i Antallet af Ejendomme og i deres Hartkornstilliggende: Ejendommene ere voksede med godt 13,000 og Hartkornet med godt 24,000 Tdr. Af det Hartkorn, de større Bøndergaarde have afgivet, maa altsaa ikke mindre end ca. 19,000 Tdr. ($43,000 \div 24,000$) være gaaet til Ejendomme, der falder uden for Gruppen 1—4 Tdr. Hartkorn. Heraf have Herre- og Proprietærgaardene taget ca. 5000 Tdr. og Husmandsbrugene ca. 14,000 Tdr.

Der har med andre Ord i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede fundet en betydelig Forskydning Sted inden for Bondebruget. De større Bøndergaarde ere aftagne saa vel i Antal som i Hartkorn med omtrent en Femtedel, og af det afgivne Hartkorn er noget over Halvdelen gaaet til de mindre Bøndergaarde, omtrent $\frac{1}{3}$ til Husene og omtrent $\frac{1}{8}$ til Herregaardene.

Der staar endnu tilbage at se Bevægelsen inden for den 3. Hovedgruppe af Ejendomme, Ejendommene paa under 1 Tdr. Hartkorn: **Husene**. Nedenstaaende Tabel belyser den stedfundne Forskydning i disse:

	1850		1895		1905	
	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.	Antal	Tdr. H.
Hartkorn:						
2 Skp.—1 Td. . . .	49,019	24,950	66,405	34,070	68,003	35,472
1 Fdk.—1 Skp. . .	20,647	2,831	45,889	5,653	51,141	6,101
under 1 Fdk. *) . .	38,777	199	75,044	573	88,799	834
Tilsammen	108,443	27,980	187,338	40,296	207,943	42,407

*) Huse uden Hartkorn ere medregnede i denne Gruppe.

Husenes Antal er altsaa tiltaget med omtrent 100,000, d. v. s. næsten fordoblet, medens deres Hartkorn er forøget med 14,000 Tdr. eller godt 50 pCt. Ejendommene paa under 1 Fdkr. Hartkorn ere forøgede med ca. 50,000 eller 50 pCt. af det hele Antal ny tilkomne Huse. I den midterste Gruppe ere Husene forøgede med ca. 30,500 eller godt 30 pCt., medens de større Huse paa mellem 2 Skpr. og 1 Td. Hartk. ere forøgede med ca. 19,000 eller henved 20 pCt. Hartkornstilvæksten falder derimod, som Tabellen viser, og som naturligt er, fortrinsvis paa de større Huse.

Husene udgør altsaa Hovedmassen af vore Landbrug^{*)}, deres Antal er alene i Tiaaret 1895—1905 vokset med over 20,000, og de ville sikkert i de kommende Aar tiltage stærkt. I nationaløkonomisk Henseende har Husmandslandbruget imidlertid ikke særlig stor Betydning, knap $\frac{1}{10}$ af Landets Hartkorn hører til det, medens mellem $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{7}$ falder paa de store Gaarde og henimod $\frac{3}{4}$ paa Bøndergaardene. Dertil kommer, at en Del af de større »Huse«, paa mellem 2 Skpr. og 1 Td. Hartkorn, i Virkeligheden maa ligestilles med Gaarde; særlig gælder dette i de mindre frugtbare Egne, hvor jo det Areal, der hører til en Td. Hartkorn, kan være meget betydeligt.

Besiddelsesforholdenes Udvikling i Tiden fra 1850 til 1905 er, som man selvfølgelig kan sige sig selv, gaaet fra Fæste til Selvejendom. Følgende Tal vise det. Af samtlige Ejendomme omfattede:

	Selveje ^{*)}	
	af Ejendommene:	af Hartkornet:
i 1850	57 pCt.	64 pCt.
i 1905	90 —	94 —

^{*)} Det maa dog erindres, at en Del af Husene besiddes af andre end Landbrugere.

^{**)} Herunder medregnet »Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte«.

Fæste		
af Ejendommene:		af Hartkornet:
i 1850	43 pCt.	36 pCt.
i 1905	10 —	6 —

Denne Forskydning i Forholdet mellem de 2 Besiddelsesformers Udbredelse har naturligvis fundet Sted saa vel i Jylland som paa Øerne, men i stærkere Grad paa disse af den nærliggende Grund, at paa Halvøen var allerede ved forrige Aarhundredes Midte den langt overvejende Del af Ejendommene gaaet over til Selveje.

I 1905 var Forholdet mellem Selveje og Fæste i de 2 Landsdele følgende:

	Øerne:		Jylland:	
	Selveje	Fæste	Selveje	Fæste
Gaarde	32,018	3,292	39,825	405
Huse	81,518	19,585*)	100,864	5,976*)

For Bøndergaardenes Vedkommende er altsaa Fæsteforholdet i Jylland nu af rent forsvindende Betydning, medens af Øernes Gaarde omtrent hver tiende er en Fæstegaard. Ogsaa for Husenes Vedkommende er Fæsteforholdet langt hyppigere paa Øerne end i Jylland.

For hele Landets Vedkommende er Forholdet nu dette, at der findes ca. 3700 Fæstegaarde med ca. 18,000 Tdr. Hartkorn og ca. 25,560 Fæstehuse med ca. 4260 Tdr. Hartkorn.

*) Herunder medindbefattet Leje- og Tjenestehuse.